

The logo for the journal 'Mirator' features the word 'Mirator' in a stylized, red, cursive script font, set against a light beige rectangular background.

Mirator 1/25 (2025)

eISSN 1457-2362

Glossa ry - Keskiajan tutkimuksen seura / Sällskapet för medeltidsforskning /

Society for Medieval studies in Finland

<https://journal.fi/mirator>

CC BY-NC-ND 4.0

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Erik af Pommern og striden om Gotland 1435–1449

Jens E. Olesen

Professor emeritus in Nordic History, History Department, University of Greifswald

olesen@uni-greifswald.de

ORCID: 0009-0005-1276-1936

To cite this article:

Jens E. Olesen, 'Erik af Pommern og striden om Gotland 1435–1449', *Mirator* 1/25 (2025), 107–123.

Erik af Pommern og striden om Gotland 1435–1449

JENS E. OLESEN

The Union King Eric of Pomerania (c. 1382–1459) is a well-known figure in Scandinavian History. He ruled the three Nordic realms for many years, but after a fundamental political defeat 1436 he took up his residence on the island of Gotland, which was an object of controversy between Denmark and Sweden. Several scholars have stated that Eric of Pomerania lived by piracy until he left the island 1449. This article argues that this somehow romantic interpretation of King Eric as a ‘pirate-king’ is misleading and has to be modified. The old king continued, however, to play a central role in Nordic politics involving the Hanseatic cities and the Teutonic Order in his endeavours to reach an agreement with king Christopher of Bavaria and the Counsellors of the realms. Gotland continued to be an object of controversy between Denmark and Sweden during the following decades.

.....

Indledning

I Nordens historie er Erik af Pommern (født ca. 1382–1459) velkendt, idet han som purung hertug-søn i Pommern-Stolp blev adopteret af dronning Margrethe 1388-89 efter kong Olufs død og opdraget i Danmark sammen med sin yngre søster Katharina. I sommeren 1397 blev Erik højtideligt valgt og kronet til unionskonge over de tre nordiske riger i Kalmar. Unionsdannelsen bragte en ende på de foregående mangeårige nordiske krige og forviklinger, og var i de første årtier af det nye århundrede præget af intern fred mellem rigerne under ledelse af en stærk kongemagt.¹

Erik af Pommern hørte blandt sin tids fremtrædende europæiske fyrster. Han ægtede Philippa af England og foretog i 1425 en længere rejse til det hellige Land. Senest fra 1434 med Engelbrecht Engelbrechtssons opstand i Sverige imod den skærpede kongelige finanspolitik som følge af den langvarige krig om hertugdømmet Slesvig voksede modstanden imod Erik af Pommerns regerings-

¹ Anders Bøgh, *Sejren i kvindens hånd. Kampen om magten i Norden ca. 1365–1389*, Aarhus Universitetsforlag: Aarhus 2003; Aksel E. Christensen, *Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439*, Gyldendal: København 1981, 110–81; Michael Linton, *Drottning Margareta fullmäktig fru och rätt husbonde. Studier i Kalmarunionens förhistoria* (Studia Historica Gothoburgensia XII), doktorsavhandling, Göteborgs universitet: Göteborg 1971; Michael Linton, *Margareta. Nordens drottning 1375–1412*, Atlantis: Lund 1997, 77–9, 115–7, 149–51; Kristian Erslev, *Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse*, Jacob Erslevs Forlag: København 1882 (optryk Viborg 1971); Gottfrid Carlsson, *Medeltidens Nordiska Unionstanke* (Det levande förflutna. Svenska Historiska Föreningens Folkskrifter 8), Geber: Stockholm 1945.

styrelse, hvilket i sidste instans førte til hans afsættelse i alle de tre nordiske riger 1439–1441.²

Efter et statskup i foråret 1438 i Danmark rejste kong Erik med rigets klenodier til Gotland, hvor han opholdt sig på Visborg slot de følgende elleve år. Han søgte ifølge en historiefremstilling tilflugt på Gotland.³ I enkelte fremstillinger og biografiske artikler er det blevet udtalt, at kongen på Gotland levede af sørøveri og især opbragte skibe tilhørende hansestæderne.⁴ Hans valgsprog skal have været ”Mit håb står til Gotland og havet”, men dette beror på en tvivlsom konstruktion.⁵ I det følgende skal rigtigheden af opfattelsen af Erik af Pommern som ”søroverkonge” på Gotland tages op til behandling. Det skal vises, at den gamle konge fortsatte med at spille en vigtig rolle i nordisk-hanseatisk politik frem til 1449. Med andre ord, hvad foretog Erik af Pommern sig på Gotland for at hævde sin position, og hvilken politik førte efterfølgeren Kristoffer af Bayern og de nordiske rigsråder for at få etableret en ordening med den gamle konge? Moderne Forskning har klarlagt de historiske hændelser i Norden og Østersø-området i disse år.⁶

Kilderne til disse års nordiske historie er dokumenter og breve fra Danmark, Norge og Sverige, for eksempel dokumenterne om kong Eriks afsættelse som konge af Danmark, men tillige dokumenter og beretninger fra Hanse-stæderne og den Tyske Orden. Også den svenske Karlskrønike, som blev til på foranledning af den svenske konge fra 1448 Karl Knutsson (Bonde), beretter om kong Erik og Gotland. Krøniken er i sin grundkerne rettet imod danskerne og synes færdiggjort omtrent 1452.

Baggrund

Gotland var i Vikingetiden og i Højmiddelalderen præget af ”farmænd”, som drev handel med Novgorod og andre dele af Østersø-området. Visby blev genstand for øget indvandring af tyske købmænd især efter 1230. Konkurrencen mellem hansekøbmænd og de gotlandske handelsfolk skærpedes i de følgende årtier, og i 1288 kom det til væbnet konflikt. Resultatet af urolighederne (”Borgerkrig”) blev, at den svenske konge Magnus Ladulås sikrede sig herredømmet over øen. I 1361 erobrede Valdemar IV. Atterdag Gotland og brandskattede Visby. Nogle årtier senere overtog Mecklenburgerne kontrollen med øen støttet af vitalianerne. Deres angreb især på skibe fra Preussen førte til, at den tyske Orden i 1398 erobrede Gotland og fordrev vitalianerne fra Østersø-

² Kristian Erslev, *Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning*, Jacob Erslevs Forlag: København 1901 (optryk Viborg 1971); Jens E. Olesen, *Rigsråd-Kongemagt-Union. Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434–1449* (Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie 36), Universitetsforlaget: Aarhus 1980; Markus Hedemann, *Danmark, Slesvig og Holsten 1404–1448 – konflikt og konsekvens* (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland 114), Historisk Samfund for Sønderjylland: Aabenraa 2008.

³ G. Buchreitz & J. Rosing, *Historie for mellemskolen, Første del*, Gyldendal: København 1956 (4. oplag), 195.

⁴ Se bl.a. Troels Dahlerup, *De fire stænder 1400–1500, Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie 6*, Gyldendal og Politikens Forlag: København 1989, 201 (’han drev et profitabelt sørøveri’); Kai Hørby, ’Erik af Pommern’, i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udgave (’levede af sørøveri’); Lars-Olof Larsson, *Kalmarunionens tid. Från drottning Margareta till Kristian II*, Prisma: Falun 1997, 244–6 (’Från unionskung till Östersjöns fribytare’); Ludwig Biewer, ’Erich I. von Pommern-Stolp’, i *Ostdeutsche Gedenktage 2009. Persönlichkeiten und Historische Ereignisse*, Medienhaus Plump: Bonn 2009, (’Erich ...lebte von 1436 bis 1449 wie ein Wikingerführer...’).

⁵ Erik Arup, *Danmarks historie 2A (1282–1523)*, Gyldendal: København 1932 (optryk 1961), 207, 209. Rikke Agnete Olsen, *Danmark i verden 7. Herre i Norden – så længe det varede*, Fremad: København 1995, 48.

⁶ Se bl. a. Gottfrid Carlsson, *Tidsskedet 1389–1448* (Sveriges historia till våra dagar, III:1), Norstedt: Stockholm 1941; Gustaf Adolf Lögdberg, *De nordiska konungarna och Tyska Orden 1441–1457*, Appelbergs Boktryckeriaktiebolag: Uppsala 1935, 14–192; Olesen 1980; Poul Enemark, *Kriseår 1448–1451. En epoke i nordisk unionshistorie*, Akademisk Forlag: København 1981.

området. De nordiske riger formåede ikke at tilbageerobre Gotland militært, og erhvervede 1408–1409 øen ved køb af den tyske Orden for 9000 engelske nobler betalt af alle de nordiske riger og af kongemagten. Erik af Pommern hævdede siden, at han personligt havde bidraget med midler til generhvervelsen af Gotland.⁷

1435–1442

Der høres ikke om strid om ejendomsretten til Gotland mellem Danmark og Sverige i de første mange år efter Kalmarunionens indstiftelse. Fredstanken og den kongelige enhedspolitik i styrelsen af unionen formåede utvivlsomt at hindre strid om øens nationale tilhørsforhold. Spørgsmålet blev imidlertid latent som følge af oprøret i Sverige 1434 imod Erik af Pommern. På et møde i Stockholm i efteråret 1435 blev det klart, at øen var et stående stridsemne mellem Danmark og Sverige, og at konflikten skulle bilægges af Erik af Pommern og det norske rigsråd på et møde i Lödöse det følgende år.⁸

En afgørelse om Gotland fandt foreløbig ikke en løsning, idet Erik af Pommern på Kalmar-mødet i august-september 1436 led et eklatant politisk nederlag og måtte forpligte sig til fremover at regere konstitutionelt sammen med det svenske rigsråd. Endnu den 7. september opholdt kongen sig i Kalmar, men herefter besluttede han sig for at sejle til Gotland, indtil han i slutningen af måneden skulle indfinde sig i Söderköping for sammen med det svenske rigsråd at opfylde forligets bestemmelser. På overfarten fra Visborg blev Erik ifølge karlskrøniken overrasket af efterårsstorme, hvilke ødelagde dele af hans flåde og tvang ham til at vende om, så at man i Sverige ikke var klar over, om han var omkommet eller ej.⁹

Erik af Pommern havde i Kalmar modstræbende indgået forlig med sine svenske modstandere. På Gotland modnedes den tanke hos ham, at han ville forsøge at genvinde sine tidligere magtpositioner og gennemføre sin arvefølgeplan til fordel for fættereren hertug Bugislav. Fra Visborg tildelte han Malmø den 23. april 1437 et byvåben med sit fædrene våben.¹⁰ Når Erik af Pommerns planer sidenhen tog sigte på Danmark og ikke på Sverige, var årsagen, at det var det danske rigsråd, der stod som garant for Kalmar-forligets opfyldelse. Kongen fik militær støtte af sine pommerske slægtninge, og også den tyske Orden sendte et kontingent tropper. Kong Erik havde ønsket at få et forbund i stand med Ordenen, men dette lykkedes ikke.

I september 1437 sejlede Erik fra Visby med flere skibe og ankrede op ved Hiddensee vest for Rygen. Her blev han indtil midten af oktober og styrkede sin position med pommerske militærenheder. Det danske rigsråd viste sig på denne baggrund trods modstand mod kongens tronfølgeplaner imødekommende for en ordning, hvorfor Erik før overfarten til Danmark hjemsendte størstedelen af tropperne og skibene.¹¹

⁷ Hugo Yrwing, *Visby – Hansestad på Gotland*, Gidlund: Stockholm 1986; Vivian Etting, *Margrete den Første. En regent og hendes samtid*, Gyldendal: København 1997 (2. revid. udgave), 123–8, 164–5.

⁸ *Sveriges Traktater med främmande magter, jemte dit andra hörande handlingar* 3 (1409–1520) utg. af O. S. Rydberg, Norstedt: Stockholm 1895, nr. 473a.

⁹ *Sveriges Traktater* 3, nr. 475. *Nya eller Karlskrönikan. Början av Unions-striderna samt Karl Knutssons Regering 1389–1452. Svenska Medeltidens Rimkrönikor, andra delen*, utg. av G. E. Klemming, Norstedt: Stockholm 1866 (cit. *Karlskröniken*), vers 3254–77, 3278ff., 3292ff.

¹⁰ *Danmarks Gamle Købstadlovgivning* 4, udg. E. Kroman, Rosenkilde og Bagger: København 1961, 65–6.

¹¹ Olesen 1980, 68–70.

I Danmark indsatte Erik af Pommern sine slægtninge som høvedsmænd på enkelte slotte, og han gjorde den norske provst Thorleif til biskop i Viborg stift. Den sidstnævnte hørte blandt kongens fortrolige, og havde i begyndelsen af 1437 sammen med biskop Jens af Oslo og to danske adelige ladet optage vidisser i Kalundborg over dokumenter om Gotlands tilhørsforhold. Kong Erik var i august 1437 blevet præsenteret for vidisser vedrørende Visby.¹²

Kong Erik forsøgte i Danmark at få hertug Bugislav anerkendt som sin lovlige efterfølger, men dette nægtede råderne. Kongens svar blev i sidste instans et statskup, idet han overlod Bugislav hele Fyn og dets slotte og lod sine slægtninge beholde enkelte syddanske slotte. Flere nye høvedsmænd blev udnævnt og andre afkrævet troskabsløfte på Sjælland, Fyn og i Jylland for at styrke kontrollen med riget. Sammen med flere trofaste personer sejlede kongen i juni måned 1438 til Gotland efter at have samlet enkelte breve og klenodier sammen. Han tog ikke til et aftalt unionsmøde i Kalmar i juli måned. Det svenske rigsråd fastholdt rådskonstitutionalismen og kom ikke kongens ønsker i møde. Savnet af en regent blev løst ved, at Karl Knutsson (Bonde) blev udpeget til svensk rigsforsender den 17. Oktober 1438. I Danmark blev kongens søstersøn Kristoffer af Bayern på et møde i Korsør i oktober af rigsrådet anmodet om at overtage styret, idet han fik en rigsforsenderstilling stillet i udsigt.¹³

Hvorfor kong Erik tog ophold på Visborg slot på Gotland, har kun affødt ringe diskussion i forskningen. Øen lå imidlertid strategisk vigtigt i Østersøen med beherskelse af flere handelsruter, og den uafklarede strid mellem Danmark og Sverige om tilhørsforholdet måtte give Erik af Pommern en central nøgleposition i hænde i bestræbelser på at genvinde royale positioner. Han søgte tillige fra Gotland at udnytte en voksende rivalisering i Sverige mellem marsken Karl Knutsson og drosten Krister Nilsson (Vasa), som blev bistået af sidstnævntes søn Karl og Stenssonerne (slægten Natt och Dag). Nils Stensson fik ifølge Karlskrøniken under påskud af at søge forlig med marsken etableret en våbenstilstand indtil 29. marts 1439. Sammen med andre slægtninge samt Magnus Gren, høvedsmand på Borgholm, drog han til Gotland for at søge hjælp hos Erik af Pommern. Denne greb chancen til atter at få kontrol med Sverige og stillede penge og tropper til rådighed samt udnævnte Nils Stensson til ny marsk. Kongen skrev samtidig til nordmændene og anmodede dem om at angribe Elfsborg.¹⁴

Det lykkedes ifølge Karlskrøniken imidlertid ikke Nils Stensson og hans tilhængere at overvinde Karl Knutsson. Årsagen var, at Erik af Pommerns tropper under Dannebrog skabte forøget tilslutning til rigsforsenderen og rigsrådet. Biskop Thomas' berømte frihedsvise stammer efter alt at dømme fra denne tid. Nils Stensson flygtede til Gotland, Elfsborg blev undsat, og nordmændene drevet på flugt i juli eller august 1439.¹⁵

I Danmark havde rigsrådet skrevet til Erik i oktober 1438 om hurtigst muligt at vende tilbage, førend rigets situation blev forværret. Brevet blev sendt til Gotland med den kongetro biskop Thorleif, men den gamle konge svarede ikke herpå. Fra Lübeck afsatte det danske rigsråd 23. juni 1439 Erik af Pommern som dansk konge. Erik havde forladt riget, hvorfor rådet så sig nødsaget

¹² *Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark*, udg. ved Anna Hude, Gad: København 1897, 4, 14, 29; *Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis*, I. række 3 (1401–1450), udg. ved Kristian Erslev m. fl., Gad: København 1899–1912, nr. 6835, 6855.

¹³ *Aktstykker*, nr. 2 samt s. 3–21, 23–38; *Karlskrøniken*, v. 5300–1.

¹⁴ *Karlskrøniken*, v. 5954; Olesen 1980, 98–9.

¹⁵ *Karlskrøniken*, v. 6028ff.

til at opsiges ham tjeneste og troskab på egne og indbyggernes vegne. For at styrke deres stilling udstedte råderne 6. juli et dokument med adskillige klagepunkter mod kongen, hvilke stort set fulgte rækkefølgen af opsigelsesbrevets punkter og udvidede disse betragteligt. Råderne henviste til en række uopfuldte aftaler, foruden at kongens brud på sin valg- og kroningsed forstærkedes ved henvisning til en overleveret forfatning, som rakte tilbage til håndfæstningen af 1320, efter hvilken rigets slotte ikke måtte overlades til udlændinge. En ny dansk statsret blev opstillet som modpol til herskende forfatningsret under Erik af Pommern i bestræbelser på at sikre konstitutionelle rettigheder og unionens opretholdelse.¹⁶

På Gotland modtog Erik af Pommern opsigelsesbrevet 19. juli 1439 og svarede herpå 25. juli fra Stäkeborg ved Sveriges østkyst, hvortil han havde begivet sig i tillid til, at den interne strid i Sverige ville udvikle sig til hans fordel. Erik svarede ikke på det danske råds løse klager, men søgte desto mere energisk at modbevise anklagerne i opsigelsesbrevet. Han skrev også til indbyggerne i Skåne, Jylland og Fyn om rigsrådets optræden og opfordrede dem til at stå sig bi og hjælpe til at få en retslig afgørelse i stand med deltagelse af fyrster og andre. Foruden fyrster og repræsentanter fra hansestæderne skulle medlemmerne af domstolen udgøres af de rigsråder, som ikke havde deltaget i udstedelsen af opsigelsesbrevet.¹⁷

Det er her ikke stedet at gå nærmere ind på Erik af Pommerns argumenter imod rådets klagepunkter. Det danske rigsråd indgik 26. juni 1439 en overenskomst med de vendiske hansestæder og den 2. juli med hertug Adolf af Slesvig. Disse aftaler betød en opgivelse af Erik af Pommerns hidtidige udenrigspolitik og banede vej for tronskiftet til fordel for Kristoffer af Bayern. Dennes rigsforstanderstilling styrkedes i eftersommeren 1439.¹⁸

Erik af Pommern var stadig unionskonge og førte på Gotland forhandlinger om sine muligheder i Sverige, sandsynligvis indtil han havde modtaget nyt fra det belejrede Stäkeborg slot, hvor en våbenstilstand var indgået indtil 29. september 1439. Modtagelsen af det danske rigsråds opsigelsesbrev samt et opsigelsesbrev fra søstersønnen Kristoffer 19. juli synes at have fremskyndet kongens beslutning om at tage til Stäkeborg og sikre sig Sverige, og eftersom Norge som arverige var ham trofast, var alt håb ikke ude. Den 25. juli svarede han som ovennævnt på de danske klager imod ham, og også til søstersønnen Kristoffer udgik et brev. Det er uden dato og udstedt på Visborg, enten før eller efter kongens overfart til Sverige.¹⁹

Fra Stäkeborg skrev Erik af Pommern den 29. juli 1439 til alle samfundsgrupper i Sverige og især til deltagerne i Vadstena klostres store afladsfest den 1. august. Kongen oplyste, at han omsider var kommet til Sverige for at skabe fred og bilægge gammel strid, og at han var villig til at efterleve Kalmar-forliget 1436. Hans udsendinge ville kunne berette nærmere herom, og Erik opfordrede indbyggerne til at få de personer, der skulle føre forhandlinger ved Stäkeborg, til at møde frem.²⁰

Det var tydeligt, at den gamle konge håbede at få den svenske regeringsmagt i hænde og bevare kronen over de tre riger ved at stille en opfyldelse af Kalmar-overenskomsten fra 1436 i udsigt.

¹⁶ *Aktstykker*, nr. 3–4.

¹⁷ *Aktstykker*, 22–38, 40, 43.

¹⁸ *Hanserecesse. Die Recesse und andere Akten der Hansetage* 2:2, nr. 306; F. H. Jahn, *Danmarks Politisk-Militaire Historie under Unionskongerne fra Kong Oluf og Dronning Margrethe, indtil Kong Hans' Død*, Popp: København 1835, 509–11.

¹⁹ *Aktstykker*, nr. 6–9.

²⁰ *Diplomatarium Norvegicum* 5, nr. 681; *Karlskrøniken*, v. 6252.

Chancen var dog forpasset. Det svenske rigsråd havde ikke sendt bud efter kongen og brød nu selv forbindelsen med ham. Eriks skrivelse til indbyggerne kunne ikke fjerne mistilliden til ham, og Nils Stenssons erobringer i Östergötland kunne kun fastholde dette indtryk. På et rådmøde i starten af september var der flertal for at søge kongen afsat. Den gamle konge var muligvis informeret om disse stemninger, og i slutningen af august forlod han Ståkeborg og vendte tilbage til Visborg.²¹

På Gotland søgte Erik af Pommern at styrke sin position og udnævnte 3. september Sigurd Jonsson til norsk rigsforsender. En norsk sendefærd opholdt sig ved denne tid hos kongen. Sigurd Jonsson skulle med kongelig myndighed forsvare indbyggernes rettigheder og styrke kongens og kronens ret i Norge. Han skulle endvidere have myndighed til at indsamle regnskaber fra fogeder og regelmæssigt sende Erik af Pommern beløbene. Skulle kongen afgå ved døden, forpligtede Sigurd Jonsson sig til at tjene hertug Bugislav.²²

Det fortjener opmærksomhed, at kong Erik fastholdt hertug Bugislav som sin efterfølger, og det på trods af det danske og det svenske rigsråds ihærdige principielle modstand. I henseende til arveriget Norge var Erik dog i sin fulde ret. Han var stadig overbevist om at have retten på sin side. Dette fremgår af nye breve til de danske landskaber, hvor nu kun et brev til fynboerne af 14. september 1439 er bevaret. Den gamle konge gengav sit svar af 25. juli på rigsrådets klager og forsøgte fortsat at bevæge indbyggerne til at få nedsat en domstol til pådømmelse af striden mellem ham og rigsrådet.²³

Erik af Pommern synes ved denne tid også at have sendt nye skrivelser til Sverige, men disse havde kun modsat virkning. På et stændermøde i Tälje 29. september blev der taget beslutning om at afsætte ham som konge af Sverige. Medvirkende til dette skridt var muligvis, at Stenssønnerne havde forligt sig med Karl Knutsson. Et fornyet oprør fra Nils og Bo Stenssons side i efteråret 1439 med økonomisk støtte fra Erik af Pommern slog fejl og forstærkede i sidste instans Karl Knutssons magtposition. Et fælles nyt nordisk kongevalg blev ikke realiseret, eftersom nordmændene udeblev fra et unionsmøde i Jönköping i november 1439. I Danmark førte faren for bondeoprør samt hensynet til hertug Adolf til Kristoffer af Bayerns kongevalg 9. april 1440. Hans danske kroning fandt sted Nytårsdag 1443 i Ribe domkirke.²⁴

Den gamle konge opgav dog ikke på Gotland at vinde allierede i striden med Danmark og Sverige. Han havde planer om at vinde den tyske Orden og orienterede sig i konflikten mellem de vendiske hansestæder og hollænderne imod de sidstnævnte. Allerede i sommeren 1439 efter overfarten til Ståkeborg havde Erik af Pommern besluttet sig for at sætte sig i forbindelse med hertug Philip af Burgund om muligheden af et forbund vendt imod Kristoffer af Bayern til gengæld for en udlevering af de to Sundslotte, som endnu var ham tro. Senest i efteråret 1439 var hertug Philip bekendt med Eriks forslag. Efter en fornyet kontakt i foråret 1440 bekendtgjorde Hollands råd 8. april at sende en flådeekspedition med 4000 mand til Danmark. Den 18. april tilsluttede hertug Philip sig dette og meddelte, at han ville hjælpe kong Erik tilbage til sit danske rige, og skibshovedsmændene fik fuldmagt til at afslutte et forbund med ham. Til gengæld for hjælpen skulle hollænderne have overdraget Helsingborg og Helsingør slotte til dækning af ekspeditionens udgif-

²¹ *Karlskröniken*, v. 6270ff., 6329ff.; *Sveriges Traktater* 3, nr. 477.

²² *Norges Gamle Love* 2:1, udg. A. Taranger, Grøndahl: Christiania 1912, nr. 95.

²³ *Aktstykker*, nr. 8, jfr. nr. 6.

²⁴ Olesen 1980, 125–39, 215–19.

ter. Den hollandske flåde samt bondeoprør på Sjælland udgjorde en latent fare for de nye magthavere i Danmark, men indtagelsen af de to Sundsløtterne i sommeren 1440 med hanseatisk hjælp samt at hollænderne undveg et afgørende søslag styrkede Kristoffer af Bayerns og rigsrådets stilling.²⁵

Situationen havde været så alvorlig for det nye styre i Danmark, at flere rigsråder havde været stemt for en forsoning med Erik af Pommern og hollænderne. Desuden førte Erik i Danzig, hvortil han ankom den 8. maj, samtaler med højesteren for den tyske Orden. Den gamle konge opfordrede højesteren til at mægle mellem ham og hans fjender. Erik af Pommerns plan for en orden synes at have drejet sig om en pantsættelse af Gotland til den tyske Orden med samtykke af de nordiske riger, mod at han fremover årligt skulle modtage et pengebeløb af øens overskud. Drøftelserne blev fortsat i efteråret, men på dette tidspunkt sporedes ikke længere interesse for en orden med den gamle konge fra kong Kristoffers og rigsrådets side. Den senere højester Konrad von Erlichhausens udsagn i 1448, at han dengang havde været overbevist om muligheden for at vinde Erik af Pommerns modstandere for en løsning af konflikten, synes kun at kunne gå tilbage til sommeren 1440, og ikke senere. I det følgende år arbejdede Erik af Pommern på at få en domsafgørelse i stand med Kristoffer af Bayern og rigsråderne, men det voldsomme bondeoprør i Nordjylland fik ham for en tid til at lade forligsplanerne falde. Der var i 1441 især fra svensk side planer om at stille Erik af Pommern for en nordisk domstol med deltagelse af repræsentanter fra Hansestæderne.²⁶

Norge holdt endnu fast ved Erik af Pommern, men blev i stigende grad udsat for pres fra Danmark og Sverige for at afbryde forbindelsen med ham. Den 4. juli skrev det norske rigsråd til Erik og bønede ham om hjælp og undsætning. Samtidig udstedte råderne et opsigelsesbrev, som blev fremdateret til den 22. august 1440, eftersom udsigten til at få hjælp fra Gotland blev vurderet som ringe. På grund af faren for konflikt med Danmark, Sverige og hansestæderne samt overgreb af hollænderne så rådet sig nødsaget til at opsig kongen troskab og tjeneste. Den norske delegation til Gotland blev i Øresund nægtet videre sejlads, således at brevene ikke nåede frem til kong Erik. Norge blev tvunget til at anerkende Kristoffer af Bayern som ny konge. På et unionsmøde i Lödöse i juni 1442 blev han hyldet af norske råder og fuldmægtige og kronet i Oslo den 15. juli 1442. Kristoffer blev i formel forstand modtaget som ret arving til den norske trone trods forbigåelsen af hertug Bugislav, og han blev valgt i faktisk politisk forstand under pres fra det danske og svenske rigsråd. I Sverige var Kristoffer højtideligt blevet valgt til konge 13. september 1441 og kronet i Uppsala domkirke den følgende dag. I Kristoffer af Bayerns svenske håndfæstning måtte han love at skaffe Gotland til Sverige.²⁷

Med Kalmarunionens genetablering med Kristoffer af Bayern som ny unionskonge havde rigerne styrket deres position betydeligt overfor Erik af Pommern og var ikke interesseret i en retslig afgørelse med den gamle konge og en pantsættelse af Gotland til den tyske Orden.

1443–1446

Den nye unionskonge Kristoffer af Bayern bestræbte sig fra starten af sin regeringstid på at etablere et godt forhold til højesteren for den tyske Orden. I henseende til en orden med Erik på Gotland førte han og råderne en henholdende politik. Det er betegnende, at Kristoffer fra Lödöse i juni 1442

²⁵ Olesen 1980, 129–31, 141, 147–52.

²⁶ *Hansisches Urkundenbuch* 7:1, Verein für hansische Geschichte: Weimar 1939, nr. 564; Lögdberg 1935, 17–9.

²⁷ *Norges Gamle Love* 2:1, 188–91; *Diplomatarium Norvegicum* 3, nr. 771; *Karlskrøniken*, v. 6863ff., 6901.

meddelte højmasteren, at han var rede til at mødes med Erik trods dennes overgreb (den gamle konge havde nyligt tilfangetaget den svenske kammermester Bo Knutsson (Grip)) og stå til ansvar for højmasteren og andre fyrster. En samtidig skrivelse fra rigernes råd til højmasteren var derimod holdt i generelle vendinger og betød i realiteten en afvisning af den gamle konges domstolsfordringer. Denne mente, at afslaget skyldtes modstand imod Ordenen som dommer, og at de nordiske riger snarere ville have paven eller kejseren til at dømme i konflikten.²⁸

Afslaget til højmasteren om at mægle mellem rigerne og Erik var et forsøg fra nordisk side på at overtage initiativet til forhandlinger. Den tyske Orden og de vendiske hansestæder med Lübeck i spidsen skulle formås til at arbejde for en ordning med Erik af Pommern. En gang i efteråret anmodede den gamle konge de vendiske hansestæder om at arbejde på, at hans strid med Kristoffer og rigernes råd måtte blive afgjort ved en domstol af uvildige fyrster og højmasteren. En overenskomst mellem danske rådsudsendinge og repræsentanter for de vendiske stæder kom efterfølgende i stand 30. januar 1443 i Lübeck, hvorefter et møde mellem kong Kristoffer og råderne på den ene og Erik på den anden side skulle finde sted 2. juli 1443 enten i Lübeck, Rostock, Wismar eller Stralsund. Der var ikke tale om en domstolsafgørelse, snarere om mægling mellem parterne. For kong Kristoffer og rigsrådet kunne det hanseatiske mæglingsforsøg medvirke til en fredelig ordning med Erik af Pommern og hindre en tilnærmelse mellem ekskongen og hansestæderne vendt imod de nordiske riger.²⁹

Muligheden for en væbnet konflikt med Erik af Pommern på Gotland havde forinden været overvejet fra nordisk side. Planen stammede efter alt at dømme hovedsagelig fra det svenske rigsråd, idet Sverige var særligt udsat for fribytteragtige angreb fra den gamle konges tilhængere, og idet svenskerne kunne henholde sig til Kristoffers svenske håndfæstning 1441, hvorefter denne skulle skaffe Gotland tilbage til Sverige. De senere hændelser åbner forståelse for, at kong Kristoffer og det danske rigsråd ikke delte denne opfattelse, men tværtimod forsøgte at hindre en krigerisk afgørelse og fortrinsvis via forhandlinger og pression at nå til en forståelse med Erik af Pommern. En gang i løbet af marts eller begyndelsen af april 1443 udstedte Kristoffer et brev til det svenske rigsråd, at det ikke skulle bekymre sig om eller beskæftige sig med Gotland, kong Erik og hans folk. Striden med den gamle konge skulle åbenbart søges løst ved forhandlinger med iagttagelse af våbenstilstand mellem parterne.³⁰

Kong Kristoffer deltog i februar 1443 i et fyrstemøde i Wilsnack, hvor han styrkede sine diplomatiske kontakter. På Gotland mente Erik af Pommern, at Wilsnack-deltagerne havde besluttet at sende enkelte repræsentanter til ham for at få et møde i stand med Kristoffer, ligesom det var et almindeligt rygte, at den sidstnævnte styrkede sig med våbenmagt bistået af danskere og svenskere.³¹

Den gamle konge bestræbte sig fortsat på at få højmasteren til at arbejde for en domstolsafgørelse med hans fjender. Han stillede 22. april sin sag under Ordenens afgørelse og omtalte overfor højmasteren af taktiske grunde intet om sin forbindelse til de vendiske hansestæder. Den tyske Orden kom dog undervejs med stædernes mæglingsaktion, hvorfor højmasteren den 30. marts med henvisning til sin interesse for fred og forlig mellem Erik og de nordiske riger foreslog ham at

²⁸ Lögdborg 1935, 37–40.

²⁹ Olesen 1980, 212–4.

³⁰ *Bidrag till Skandinaviens Historia ur utländska Arkiver* 1–4, samlade och utgivna av C. G. Styffe, Norstedt: Stockholm 1859–1875, her bd. 2, nr. 124 (s. 300).

³¹ *Hanserecesse* 2:3, nr. 8.

sende fuldmægtige eller møde personligt frem i Preussen før den 16. juni 1443. Den gamle konge afslog imidlertid indbydelsen, eftersom det ikke fremgik, at Kristoffer og de tre riger ville akceptere højmasteren som dommer. Erik omtalte, at rygter fortalte, at Kristoffer samt danskere og svenskere agtede at komme til ham til forhandlinger. Han bad om, at ordensrepræsentanter samt to rådmænd fra Danzig måtte komme til stede.³²

Resultatet af de vendiske stæders mæglingsbestræbelser blev et forslag om et møde mellem Erik og Kristoffer i Rostock den 22. juli, hvortil også højmasteren blev anmodet om at lade sig repræsentere. På Gotland godkendte Erik af Pommern denne plan ved forhandlinger med sendebude fra Lübeck og bekræftede Kristoffers og rådernes forslag til en fredsaftale gældende til den 19. august 1443. Den gamle konge nægtede imidlertid personligt at møde frem i Rostock, eftersom Kristoffer og rigernes råd ikke ville godkende en domstolsafgørelse, og at højmasteren virkede som voldgiftsdommer. Et mæglingsforsøg af den gamle konges slægtninge, de pommerske hertuger, resulterede i en våbenstilstand med gyldighed fra 24. juli 1443 til 24. juni 1444. Et møde i Rostock eller Stralsund mellem de stridende parter blev trods disse bestræbelser ikke realiseret. Kong Kristoffer og råderne ønskede principielt et forligsmøde, mens den gamle konge stod fast på en voldgiftsafgørelse med sine modstandere.³³

Tonen mellem Erik af Pommern og Kristoffer skærpedes mærkbart i den følgende tid. Fra nordisk side ønskede man ikke længere hansestædernes medvirken. Disse så foreløbig tiden an og var af den opfattelse, at det var kong Kristoffer og rigsråderne, som ikke ville gå med til et møde med Erik. Også højmasteren trak sig ud af forhandlingerne. Et forsøg fra den gamle konges side på at inddrage den tysk-romerske konge Frederik III. i konflikten lykkedes ikke.³⁴

I foråret 1444 forsøgte Erik af Pommern at spille svenskere og danskere ud imod hinanden, især blev danskernes optræden skildret i negative vendinger.³⁵ De nærmere hændelser ved denne tid kendes ikke, men Kristoffer af Bayern sendte en delegation til Gotland, hvor de traf aftale med Erik om en sammenkomst på Øland den 25. juli 1444 og en våbenstilstand til den 29. august samme år. Heller ikke dette møde blev dog realiseret, ifølge den lybske krønike fordi den gamle konge ønskede deltagelse fra hansestæderne. Kong Kristoffer skal herefter have sendt nogle af sine fornemste rigsråder til Gotland med forslag om mægling mellem kongerne. Han og råderne var rede til at overgive Erik Gotland på livstid samt betale ham et årligt beløb på 3000 lybske mark. Den gamle konge skal vredt have afvist dette tilbud med den begrundelse, at Gotland allerede var hans, eftersom han i sin tid havde udløst øen af egne midler.³⁶

Erik intensiverede i efteråret 1444 sine kaperangreb og krævede, at Danzig og de preussiske stæder indstillede handelen på de nordiske riger. Senest i september 1445 skrev han i samme anledning til de vendiske hansestæder. Hans udliggerskibe hærgede i 1444 kysten ved Tjust (Kalmar len). Samme år eller muligvis først i 1445 brændte hans folk Trosa sydvest for Stockholm, uden at større modforanstaltninger end forbud mod handel med Gotland synes at være blevet iværksat, hvilket i den svenske befolkning ifølge Karlskrøniken bidrog til at udbrede den opfattelse, at kong

³² Lögdberg 1935, 40–1; *Hanserecesse* 2:2, nr. 685–90; *Hanserecesse* 2:3, nr. 8.

³³ Lögdberg 1935, 44–6; Olesen 1980, 279–86.

³⁴ Olesen 1980, 285–7, 291–2.

³⁵ *Diplomatarium Norvegicum* 5, nr. 725.

³⁶ Lögdberg 1935, 49–51; Olesen 1980, 293–4.

Kristofer med vilje tillod morbroderens opførsel.³⁷

En løsning af Gotlandsspørgsmålet lod således endnu vente på sig, men blev i 1445 genstand for interne hemmelige forhandlinger mellem kong Kristoffer og hans kommende svigerfrader, markgreve Hans af Brandenburg. Den sidstnævnte frarådede krig med Erik af Pommern og argumenterede for et forbund med den tyske Orden. Højmasteren erklærede sig villig til at arbejde for forsoning mellem de to konger ved et møde i Danzig efter Kristoffers bryllup i september 1445 samt at tilvejebringe en våbenstilstand af et års varighed. En våbenstilstand gældende fra den 24. juni 1446 og frem til den 11. november blev foreslået samt et møde i Danzig den 15. august 1446.³⁸

På Gotland godkendte Erik af Pommern forsigtigt højmasterens forligsforslag, men han afslog en etårig våbenstilstand med den begrundelse, at han ikke ville kunne aflønne sine svende, hvis konflikten med hans modstandere ikke blev løst. Højmasterens udspil blev i sidste ende tilsidesat. Fra nordisk side foresloges et fredsmøde i Danzig 22. maj 1446 samt en våbenstilstand af et års varighed gældende fra den 11. november 1445.³⁹

Heller ikke dette forslag om et møde i Danzig fandt tilslutning hos Erik af Pommern, hvilket førte til en skærpelse af de nordiske rigers holdning. I de sidste dage af december 1445 drog kong Kristoffer via Varberg og Vadstena til Stockholm. Karlskrøniken vil vide, at Kristoffer skrev til marsken Karl Knutsson på Viborg slot i Finland og anmodede ham om at komme til stede med skibe og svende, ”for ty han wil til Gotland fara”. I forsommeren blokerede svenskerne ifølge oplysninger til højmasteren Gotland med 500 mand og kontrollerede dele af øen. Danskerne skal være sejlet til Gotland med 14 skibe.⁴⁰

Den nordiske plan om at tvinge Erik til forhandlinger havde i sommeren 1446 omsider fremgang. Et møde skulle finde sted på Gotland i august måned, og en våbenstilstand træde i kraft mellem parterne. Erik af Pommern bad den tyske Orden og Danzig om at sende repræsentanter til sammenkomsten, men højmasteren undgik dette ved henvisning til, at kong Kristoffer ikke var fremkommet med en tilsvarende anmodning. Konrad von Erlichausen ønskede ikke at involvere sig, også fordi eftersom hans egen forligsplan var skudt til side.⁴¹

Ved midten af august 1446 sejlede kong Kristoffer og rigsråder bestående hovedsagelig af personer fra Danmark og Sverige til Gotland med 2000 mand fordelt på ca. 40 store og små skibe. Forhandlingerne foregik ved Vestergarn, og kendes fra tre beretninger fra pundmesteren i Danzig og en indberetning til højmasteren. Hver af kongerne havde 12 råder hos sig, og deres hære omtrent et armbrøstskud bag sig. Som betingelse for en fredsordning krævede Erik af Pommern hele Linkøping stift inklusive Gotland med tilhørende slotte og byer eller en erstatning på 200.000 lødige mark. Disse krav blev afvist af de nordiske råder. Resultatet af forhandlingerne indskrænkede sig til en våbenstilstandsftale af et års varighed fra 8. september 1446. Var et forlig ved udløbet af stilstanden ikke bragt i stand, skulle stilstanden forlænges i endnu et halvt år. Ved dette stade af forhandlingerne tog Erik søstersønnen Kristoffer til sig, og sammen gik de afsides og talte indgående sammen, førend de vendte tilbage og afsluttede aftalen og beseglede dokumentet om stilstandsbestemmelserne. En indberetning til højmasteren oplyser, at de to konger var enedes om

³⁷ *Bidrag till Skandinaviens Historia* 2, nr. 128, jfr 131; *Karlskrøniken*, v. 7099ff.

³⁸ Lögdberg 1935, 52–62.

³⁹ Lögdberg 1935, 65–6, 68–9.

⁴⁰ *Karlskrøniken*, v. 7205ff.; Lögdberg 1935, 72.

⁴¹ Lögdberg 1935, 74.

at overdrage deres sag til herrer og fyrster. Især marsken Karl Knutsson skal ifølge pundmesteren i Danzig have misbilliget kong Kristoffers private drøftelse med morbroderen, hvilken han ikke havde mulighed for at blive indviet i.⁴²

Våbenstilstanden synes især at være ført igennem af kong Kristoffer og de danske rigsråder i delegationen. De svenske råder akcepterede dette, også fordi den gamle konges position militært og økonomisk synes at have været stærk. Det måtte endvidere undgås, at Erik kunne alliere sig med den tyske Orden eller hansestæderne. Hensynet til Novgorod og Baltikum talte yderligere for at undgå krigeriske forviklinger ved et opgør om Gotland.⁴³

1447–1449

Forhandlingerne i 1446 havde ikke bragt det ventede forlig i stand med den gamle konge. Spørgsmålet om hvordan Erik kunne bevæges til at udlevere øen fortsatte i det nye år med at være genstand for overvejelser fra kong Kristoffers side. Han og svigerfaderen enedes i begyndelsen af 1447 om et nyt udspil og rettede på ny opmærksomheden mod den tyske Orden. Den gamle konge skulle af højmasteren overtales til at afstå Gotland med Visborg til Ordenen mod genløsningsret for de nordiske riger. Til gengæld skulle Erik årligt på livstid modtage 3–4000 gylden og have udleveret et slot i Preussen. Genløsningsbeløbet burde være så højt, at de nordiske riger i en længere periode, måske aldrig, kunne indløse øen.⁴⁴

Det nye forslag til en ordning med den gamle konge var et politisk-taktisk udspil overfor højmasteren, eftersom kong Kristoffer reelt ikke kunne være interesseret i at sælge eller afstå Gotland. Højmasteren afviste på sin side ikke forslaget om Gotlands overgang til Ordenen, hvilket havde foresvævet ham fem år tidligere. Sagen var, at forholdet til Erik af Pommern trængte sig mere og mere på, idet den gamle konges kaperier havde taget et foruroligende opsving i efteråret 1446 og i foråret 1447. Også flere svenske overgreb på preussiske skibe og gods havde fundet sted siden 1446.⁴⁵

Erik af Pommern kom undervejs med pantsættelsesplanerne ved samtaler med en ordensudsending. Han udtalte, at betalte højmasteren ham årligt så meget, som Gotland indbragte, 15.000 gylden, samt endnu en pengesum, så overlod han hellere end gerne øen til Ordenen fremfor nogen anden. Ved forhandlinger i november 1447 nægtede Erik imidlertid at have godkendt planen og forlangte nu compensation for Gotlands indløsning fra Ordenen ved århundredets begyndelse samt godtgørelse af udgifter til Visborgs bygning på 35.000 nobler. Den gamle konge ønskede endvidere en retslig ordning med kong Kristoffer og de nordiske riger, førend han gav Gotland fra sig. Eriks krav var på 300.000 mark lødigt sølv for Gotland, som var hans eget gods og ikke rigernes samt oprejsning for de klager, som det danske rigsråd havde rettet imod ham.⁴⁶

Planen om Gotlands pantsættelse til Ordenen var i virkeligheden skrinlagt, og blev også opfattet sådan af højmasteren. Den gamle konge var åbenbart i efteråret 1447 nået frem til, at han ville forsøge at gennemføre et nyt mæglingsforsøg med efterfølgende dom i konflikten med sine modstandere. Ved skrivelser til byer og fyrster i Østersø-området søgte han at skabe interesse for

⁴² Olesen 1980, 345–50. Jfr. Lögberg 1935, 77–81.

⁴³ Lögberg 1935, 80. Jfr. Olesen 1980, 346–9.

⁴⁴ Lögberg 1935, 82–4.

⁴⁵ Lögberg 1935, 84–7.

⁴⁶ Olesen 1980, 368–70.

sin sag og vendte sig isærdeleshed imod anklager fra Karl Knutsson (Bonde) i Sverige. Eriks kaperkrig mod skibe fra hansestæderne bragte forhandlinger i stand med Lübeck og befæstede Erik i den opfattelse, at det endnu var muligt at nå en fordelagtig ordning med hans modstandere. Skulle en retslig løsning slå fejl, var Gotland med dets strategiske betydning ifølge den gamle konges udsagn til en ordensudsending stadig en indsats værd. Erik af Pommern havde 500 mand hos sig og ventede yderligere 1000 i sommeren 1448.⁴⁷

Også kong Kristoffer søgte i efteråret 1447 at styrke sin stilling, blandt andet ved et møde i Heiligenhafen med flere fyrster. Han udstedte desuden ifølge den lybske krønike et udførselsforbud af korn og okser. Den anti-danske Karlskrønike beretter, at der siden sommeren blev samlet krigsmandskab i de tre nordiske riger, og at skattemidler skal være bragt fra Sverige til København.⁴⁸ Forslaget til højmasteren om Gotlands pantsættelse til den tyske Orden må ses som et forsøg fra Kristoffers og hans svigerfaders side på at beskæftige den tyske Orden og den gamle konge, mens de nordiske riger forberedte sig til et opgør om Gotland.

Kong Kristoffer begav sig i december 1447 til Helsingborg slot, hvorfra han siden skulle videre til et rådmøde i Jönköping. Her døde han uventet den 5. januar 1448, hvilket med ét aktualiserede et nyt kongevalg og unionsspørgsmålet, eftersom hans ægteskab med Dorothea af Brandenburg var barnløst. Gotlandsspørgsmålet var ikke glemt, men trådte for en tid i baggrunden. Det er sandsynligt, at de danske rigsråder har foreslået de svenske og norske kolleger et fælles nordisk kongevalg, men et sådant møde blev i såfald foreløbig udskudt til sommeren. I Sverige valgte rigsrådet i Jönköping ved efterretning om Kristoffers død brødrene Bengt og Nils Jönsson (Oxenstierna) til rigsforstandere. De skal som en påskønnelse for valget have fordelt krigsskatten blandt de fremmede, som med store udgifter længe havde ventet forgæves på kongen.⁴⁹

På Gotland gav efterretningerne om kong Kristoffers død Erik af Pommern fornyet håb om at styrke sine magtpositioner. I Sverige støttede Oxenstierna-slægten i foråret hans tronkandidatur. Et flyveskrift fra Vadstena kloster agiterede for Eriks valg, og i en indberetning til højmasteren 2. maj 1448 oplystes det, at to biskopper havde været hos den gamle konge og opfordret ham til at indfinde sig i Sverige før midsommer. Tanken om at vælge Erik til konge i Norge var endvidere fremme i løbet af sommeren.⁵⁰

I Danmark var Erik af Pommern efter alt at dømme ikke på tale som tronkandidat, men derimod hertug Adolf af Slesvigs søstersøn, grev Kristian af Oldenburg. Stridighederne i Sverige mellem Oxenstiernerne og deres støtter på den ene og Karl Knutsson (Bonde) på den anden side førte til sidstnævntes valg til svensk konge i Sct. Gertruds gildestue den 20. juni 1448. Herved umuliggjordes et fælles nordisk kongevalgmøde. I Danmark valgte rigsrådet grev Kristian til konge. Karl Knutsson blev sidst på året kronet til norsk konge af en fraktion af rigsrådet under ledelse af ærkebiskop Aslak Bolt, men det blev i sidste instans Kristian I., som 1449 med hjælp af sine tilhængere i Norge satte sig igennem og vandt dette rige.⁵¹

De svenske rigsforstandere Bengt og Nils Jönsson (Oxenstierna) skal i foråret 1448 have bedt

⁴⁷ Lögdberg 1935, 99–101; Olesen 1980, 370–2.

⁴⁸ *Karlskröniken*, v. 7304–15; Olesen 1980, 372–4.

⁴⁹ Olesen 1980, 375–6, 379.

⁵⁰ Olesen 1980, 388–9.

⁵¹ Olesen 1980, 382–91. Kilderne til hertug Adolfs tronkandidatur er tvivlsomme, se Hedemann 2008, 267–70.

Karl Knutsson på Viborg slot i Finland om at komme til Stockholm med en stor militærstyrke til brug mod Erik af Pommern på Gotland. Øen synes at have spillet en fremtrædende rolle i Karl Knutssons agitation forud for hans kongevalg, og i juli måned satte en hær under ledelse af Magnus Gren over til Gotland. Ifølge *Karlskrøniken* skal det svenske rigsråd have anmodet det danske om at få den krigsskat tilbage, som tidligere var overført til Danmark.⁵²

Det svenske angreb på Gotland satte det danske rigsråd i en vanskelig situation. I foråret 1448 havde råderne overfor et sendebud fra den tyske Orden påpeget, at øen var dansk ejendom. To danske rigsråder opsøgte i sommeren Karl Knutsson på Borgholm på Øland og anmodede ham om at trække tropperne tilbage fra Gotland, som hørte til det danske rige. Dette nægtede Karl og fastholdt, at øen retmæssigt hørte til Sverige. Efter Kristian I.s valg i Danmark skærpede denne tonen og klagede i skrivelser til hansestæderne over usurpatoren Karl Knutsson, som havde brudt unionen og belejrede Gotland med Visby slot og stad, hvilke hørte til Danmarks rige.⁵³

På Gotland havde Erik af Pommern siden 1447 fortsat med at kapre kapre skibe tilhørende hansestæderne. En hanseforsamling i Rostock traf i december 1447 beslutning om at udruste fredsskibe i foråret 1448. Også de preussiske stæder var ramt af overgreb, og højmasteren foreslog de vendiske stæder et fælles forbud mod varehandel med Gotland for at tvinge Erik af Pommern til at betale erstatninger. En fælles aktion ses dog ikke at være kommet i stand, hvorfor de preussiske stæder og Ordenen alene forbød handel med Gotland. Desuden blev Ordenssendebude sendt til interimsereningen i Danmark for at opnå støtte til mulige erstatninger fra Gotland samt om rigsråderne ville gøre fælles sag med Ordenen, hvis der i Preussen blev taget forholdsregler imod Erik af Pommern. Det danske rigsråd stillede sig imødekommende, når blot Gotland ikke gik tabt for Danmarks krone. Man ville snart udsende fredsskibe og udtrykte ønske om et godt forhold til Ordenen.⁵⁴

Den gamle konges tronkandidatur i Sverige i forsommeren med støtte fra slægten Oxenstierna bidrog til at styrke hans stilling og aktualisere hans forhold til de nordiske riger. En ordensrepræsentant, som havde besøgt Erik på Gotland, meddelte 2. maj 1448 til højmasteren, at Erik af Pommern samlede mandskab i sit hertugdømme (600 svende), og at han med halvdelen af disse ville sejle til Sverige og indsætte sin slægtning hertug Erik den Yngre som sin stedfortræder, indtil det var klart, om han kunne blive enig med de øvrige riger. Skulle disse planer ikke lykkes, var Erik rede til at pantsætte Gotland til Ordenen for 30.000 nobler samt en årlig betaling af 5000 rhinske gylden i forlængelse af hans fordringer i november 1447. Forslaget blev dog snart afvist af højmasteren på baggrund af den svenske invasion og militære fremgang på Gotland. Anmodninger til Ordenen i november måned fra Eriks slægtninge og enkelte andre om at bistå den gamle konge forblev resultatløse.⁵⁵

De svenske troppers invasion på Gotland i sommeren 1448 bragte hurtigt det åbne land under deres kontrol, og Visby blev belejret. Byen blev indtaget 4. december 1448 og Erik af Pommern belejret på Visborg. Han sluttede 22. december 1448 en overenskomst med lederne af de svenske styrker. Erik skulle afstå fra Visborg og i stedet overtage Borgholm på Øland på livstid. Udleveringen af Visborg skulle ske 20. april 1449. Den 4. januar 1449 hyldede Gotlands indbyggere Karl Knutsson, og erklærede, at øen retmæssigt hørte under Sveriges krone.⁵⁶

⁵² *Karlskrøniken*, v. 7542–67.

⁵³ Lögdborg 1935, 102–3; Olesen 1980, 393, 397–8.

⁵⁴ *Hanserecesse* 2:3, nr. 375, 377, 380, 385, 402.

⁵⁵ Lögdborg 1935, 104–13, 153.

⁵⁶ *Karlskrøniken*, v. 7604ff., 7622ff.; *Sveriges Traktater* 3, nr. 488a-b; Enemark 1981, 109–16.

Erik af Pommern skulle overgive Visborg til svenskerne otte dage efter Påske. Magnus Gren blev ifølge Karlskrøniken opfordret af Karl Knutsson til at fremskynde Eriks afrejse, idet den gamle konge ved farvandenes åbning efter vinteren havde mulighed for at modtage forstærkninger. Mistanken var velbegrunderet med tanke på den årelange konflikt med Danmark om øens tilhørsforhold. Erik af Pommern skrev nemlig senest omkring årsskiftet til Kristian I. i Danmark og anmodede om hjælp og bistand med 400 soldater. Den gamle konge oplyste, at han holdt Gotland til Danmarks krone. Den 25. januar 1449 skrev Kristian I. og takkede Erik, fordi han holdt øen til den danske krone. Han sendte ham øjeblikkelig et antal soldater samt levnedsmidler og forråd. Kristian I. var rede til sende flere tropper, og anmodede Erik om at meddele nyt, så han kunne tage stilling hertil.⁵⁷

Situationen på Gotland blev drøftet på et rigsrådsmøde i København i marts måned. Det blev besluttet at sende en flåde til Erik af Pommern under ledelse af marsken Oluf Axelssøn (Thott). Ærkebiskoppen og de øvrige danske biskopper foranstaltede processioner og messer til fredens bevarelse samt for styrken, som skulle sendes til Gotland.⁵⁸

Som betingelse for et forlig med den gamle konge var man fra dansk side villig til at overdrage ham Nykøbing slot på Falster, Ravnsborg, Aalholm og sandsynligvis hele Lolland samt 10.000 gylden årligt mod at få overdraget Visborg samt rigets klenodier. Højmesteren kunne 5. juni 1449 meddele markgreve Hans af Brandenburg, at Erik skulle indfinde sig i Danmark ved midsommertid for at modtage de tre slotte. Samtidig skulle Kristian I. krones til dansk konge, og Erik af Pommern afstå retten til de tre nordiske riger. Der var åbenbart i danske regeringskredse stemning for at fastslå kontinuitet og Kristian I.s ret som legitim unionskonge imod Karl Knutssons kongevalg.⁵⁹

Svenske forsøg på at få Erik af Pommern til at udlevere Visborg før stilstandens udløb blev af den gamle konge fortolket som et brud på overenskomsten af 22. december, hvorfor han opsagde denne. Kort tid før stilstandens udløb ankom marsken Oluf Axelssøn med flere skibe til Visby. Havnen var blokeret, men en forbindelse kom i stand til slottet, som blev forsynet med forråd og tropper. Erik af Pommern godkendte det danske forslag til forlig og forlod under dansk eskorte Visborg. Ved Bornholm satte han kursen mod sit stamhertugdømme i Pommern og tog ophold på slottet i Rügenwalde (Darlowo), hvor han skulle opholde sig frem til sin død i 1459.⁶⁰

Som følge af den skærpede situation på Gotland med dansk beherskelse af Visborg sendte Karl Knutsson flere tropper til øen. Visborg blev belejret og øens havne lukket for at hindre danske hærstyrker i at gøre landgang. Karl Knutsson havde planer om en retslig løsning og foreslog Kristian I. i Danmark at lade højmesteren og hansestæderne med Lübeck i spidsen dømme i konflikten om Gotland, men uden resultat. Det lykkedes heller ikke Karl Knutsson ved et senere forsøg at vinde disse magters bistand. Den danske position var styrket, og på et rådsmøde i København i maj måned 1449 blev der truffet beslutning om at sende 4000 mand til Gotland. Flere skibe blev udrustet til ekspeditionen med støtte fra flere fyrster.⁶¹

Det fortjener opmærksomhed, at også Erik af Pommern indvilgede i at deltage i togtet til Gotland, måske fordi han ellers ikke kunne regne med at få overladt tre slotte i Danmark, hvis svenskerne

⁵⁷ *Karlskrøniken*, v. 7690ff.; Jahn 1835, 525 (nr. 21); Olesen 1980, 404.

⁵⁸ Olesen 1980, 405; *Missiver fra Kongerne Christiern I's og Hans' Tid 2*, udg. af William Christensen for Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Gad: København 1912, nr. 2.

⁵⁹ *Karlskrøniken*, v. 7715ff.; Olesen 1980, 405.

⁶⁰ Olesen 1980, 407–8; Enemark 1981, 117–22.

⁶¹ Lögdborg 1935, 161, 163–4, 174; Olesen 1980, 409.

beholdt Visby og det åbne land samt indtog Visborg. Han og hans slægtninge fra Pommern mødtes med de danske styrker ved Bornholm i begyndelsen af juli måned, men vendte snart hjem med deres 800 soldater. Årsagen synes at have været strid om udgifterne ved tabet af Gotland. Erik af Pommern kom netop ikke i besiddelse af de tre danske slotte, og han modtog heller ikke årlige udbetalinger af den danske krone. Måske spillede det for en del også ind, at Kristian I.s valg til konge i Norge havde mindsket behovet for Erik og hans symbolske overgivelse af sine formelle tronrettigheder til rigerne. Den gamle konge var ikke til stede ved Kristians danske kroning i oktober 1449.⁶²

Et militært opgør på Gotland var forestående. Det kom dog ikke til krig mellem de svenske og danske hærstyrker. Unionens fredstanke sejrede. Forhandlinger resulterede i en status quo-overenskomst i Vestergarn 18. juli mellem hærlederne Oluf Axelssøn og Magnus Gren, måske under indflydelse af Karl Knutssons ønske om en retslig prøvelse af konflikten. Visborg skulle forblive i Kristian I.s og Danmarks besiddelse, mens svenskerne skulle beholde Visby og det åbne land på øen indtil en rettergang kunne finde sted inden påske eller senest før midsommer 1450. Tolv rigsråder fra hvert af rigerne skulle fastslå Gotlands tilhørsforhold. Indtil afgørelsen faldt, skulle der herske fred på Gotland. I tillid til aftalen sløjfede svenskerne deres forskansninger.⁶³

Kristian I. ankom til Gotland mod slutningen af juli måned, og det kom ifølge Karlskrøniken til gadekampe i Visby mellem svenskere og danskere, svenske skibe blev beslaglagt og mange taget til fange. Nye forhandlinger resulterede i en overenskomst 31. juli, hvorefter Magnus Gren og hans styrker skulle forlade Gotland og en stilstandsftale træde i kraft 8. september 1449 med gyldighed til 11. november 1450. Overgreb på svenskere og Sverige skulle straffes med fredløshed i Gotlands havne, mens overgreb på Gotland og dets indbyggere tilsvarende skulle straffes i svenske havne. Magnus Gren og hans styrker forpligtede sig til ikke at føre krig mod Kristian I. og indbyggerne i Danmark og Norge under stilstanden, og Kristian I. og hans styrker måtte på deres side ikke angribe Magnus Gren og hans tropper. De to konger skulle udveksle fredsbreve og overtage ansvaret for overenskomstens opretholdelse. På et unionsmøde i Halmstad 1. maj 1450 skulle 24 rigsråder tilvejebringe forlig om Gotland og andre stridspunkter mellem rigerne. Aftalen blev stadfæstet af begge konger.⁶⁴

Det berømte møde i Halmstad i maj 1450, hvor fred og sameksistens var et gennemgående træk i den nedfældede unionsaftale, havde som forudsætning, at Karl Knutsson anerkendte Norges afståelse til Kristian I. Regler for fremtidige kongevalg med én konge i unionen blev fastlagt for at undgå en gentagelse af situationen i 1448 med det dobbelte kongevalg. Derimod kom det ikke i Halmstad til en endelig afgørelse om Gotland og andre stridspunkter mellem rigerne. Disse blev henvist til et møde mellem kongerne i Ronneby 24. juni 1451.⁶⁵ Heller ikke her fandt Gotlandsspørgsmålet en løsning. Øen skulle i de følgende årtier vedblive med at spille en væsentlig rolle i nordisk politik.

Afslutning

Sammenfattende lader opfattelsen af Erik af Pommern som sørøverkonge på Gotland frem til 1449 sig ikke opretholde, men den gamle konge og Gotlandsspørgsmålet indtog en fremtrædende omend

⁶² Lögdberg 1935, 175. Jfr. Olesen 1980, 414.

⁶³ *Sverges Traktater* 3, nr. 488c.

⁶⁴ *Karlskrøniken*, v. 7839ff. *Sverges Traktater* 3, nr. 488d.

⁶⁵ *Sverges Traktater* 3, nr. 490b; Olesen 1980, 418–21; Enemark 1981, 178–92.

kompliceret stilling i nordisk og baltisk politik også efter Kalmar-mødet 1436, hvor kongen led et eklatant nederlag i sin regeringsførelse til det svenske rigsråd. At han efter mødet drog til Gotland og fraset enkelte rejser opholdt sig her frem til begyndelsen af 1449 hænger sammen med øens strategiske beliggenhed, men også at både Sverige og Danmark gjorde krav på Gotland. En retslig løsning af konflikten fandt som planlagt ikke sted i 1436 og i øvrigt heller ikke siden. Ved at slå sig ned på Visborg indtog kong Erik en central nøglestilling i bestræbelser på at genvinde tidligere magtpositioner.

Kongens forsøg 1437–1438 på at indsætte fætterten hertug Bugislav som sin efterfølger i Danmark lykkedes ikke, og efter et statskup vendte Erik tilbage til Gotland og udeblev fra et unionsmøde i Kalmar. Han støttede Stenssønnerne i Sverige i deres kamp og rivalisering imod marsken Karl Knutsson (Bonde), og han varetog fra Gotland norske regeringsforretninger. Erik af Pommern var fortsat konge over de tre riger, men hans fravær foranledigede det danske rigsråd til i 1438 at stille hans søstersøn hertug Kristoffer af Bayern en rigsforstanderstilling i udsigt, og i Sverige blev Karl Knutsson valgt til at styre riget i kongens fravær.

Det danske rigsråds afsættelse af Erik i juni 1439 besvaredes af den gamle konge med opfordringer om at få nedsat en domstol til afgørelse af anklagerne imod ham. Han søgte at vinde højesteren for den Tyske Orden samt hansestæderne som dommere, men det danske rigsråd og Eriks søstersøn Kristoffer af Bayern undgik dette og ønskede konflikten løst ved mægling. Disse søgte at få den Tyske Orden og hansestæderne til at fremme deres sag og få et møde i stand med Erik af Pommern, men dette lykkedes ikke. Den gamle konge var ikke indstillet på at møde personligt frem, når det ikke fremgik, at de nordiske riger godkendte en domstolsafgørelse. Heller ikke mæglingsforsøg fra de pommerske hertugers side havde fremgang. I Sverige blev Erik afsat i eftersommeren 1440, og arveriget Norge blev tvunget til at følge efter og vælge Kristoffer af Bayern som konge.

I konflikten mellem hansestæderne og de nederlandske byer 1438–1441 allierede Erik af Pommern sig med de sidstnævnte og hertug Philip af Burgund, mens det danske rigsråd og kong Kristoffer fik støtte af de vendiske hansestæder og hertug Adolf til at gennemføre regeringsskiftet i Danmark.

Der synes i 1444 især fra svensk side at have været planer om militære foranstaltninger imod kong Erik, men kong Kristoffer fastholdt en forhandlingsløsning. Efter gentagne stilstandsaftaler kom det i august 1446 omsider til et møde med Erik på Gotland uden deltagelse af udsendinge fra hansestæderne og den tyske Orden. Det lykkedes ikke danske og svenske rigsråder samt kong Kristoffer at få tilvejebragt en ordning, hvorfor et nyt møde skulle finde sted under våbenstilstanden gældende frem til foråret 1448. Den gamle konges stilling synes i 1446 at have været stærk. Det var efter alt at dømme kong Kristoffer støttet af danske rigsråder, som fik drevet stilstandsaf-talen igennem.

Erik af Pommern havde siden 1440 overvejet en pantsættelse af Gotland til den Tyske Orden, et forslag som i 1445 blev taget op af kong Kristoffer og hans kommende svigerfader, markgreve Hans. Fra kong Kristoffers side var forslaget efter alt at dømme et taktisk-politisk udspil, hvilket skulle beskæftige Erik og den tyske Orden, mens man fra nordisk side forberedte sig på et militært opgør om Gotland. Fra nordisk side var man ikke interesseret i at sælge eller pantsætte øen til den tyske Orden.

Erik af Pommerns kaperier af hanseatiske skibe tog i efteråret 1446 og 1447 et markant opsving,

utvilsomt for som pressionsmiddel at tvinge hansestæderne og højmasteren til at lægge pres på de nordiske riger for at få forhandlinger om erstatninger og en domsafgørelse om berettigelsen af hans afsættelse i stand. Kong Kristoffers uventede død i januar 1448 gav Erik nye muligheder i hænde og aktualiserede hans forhold til de tre riger. Han blev i forsommeren af slægten Oxenstierna i Sverige lanceret som tronkandidat, hvilket desuden ville løse Gotlandsspørgsmålet til svensk fordel. Også i Norge var der i sommeren 1448 planer om at vælge Erik af Pommern. I Sverige havde Oxenstiernerne ikke fremgang. Karl Knutsson (Bonde) blev valgt til konge og angreb efterfølgende Gotland. I Danmark valgte rigsrådet Kristian I. af Oldenburg til konge.

Erik af Pommern blev i december 1448 indsluttet på Visborg af svenske styrker. Han fik militær støtte af Kristian I., og den gamle konge opsagde en våbenstilstandsaf tale med de svenske hærledere. Fra dansk side skulle Erik af Pommern mod at afgive Visborg og sin ret til Gotland modtage tre slotslen i Danmark samt årlige betalinger af den danske krone. Dette skete dog ikke på grund af strid om Eriks godtgørelseskrav, og han opholdt sig siden i sit pommerske stamhertugdømme. Visborg blev overtaget af danskerne, som fik etableret aftaler med de svenske hærledere om våbenstilstand og en retslig løsning af konflikten om Gotland. Heller ikke på unionsmødet i Halmstad 1450 blev sagen dog løst. Gotland forblev på danske hænder og var i de følgende årtier fortsat et stridsemne mellem rigerne.